

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

ETT PROJEKT MED MÅNGA BOTTNAR

Ar-projektet - Möjligheter och svårigheter vid utveckling
av ett naturreservat

Gotlands underbara natur- och kulturvärden är en tillgång som bättre borde nyttjas som en tillväxtkraft i den regionala ekonomin. Av den anledningen beslutade Länsstyrelsen 2006 om ett Natur- och kulturturistiskt program.

I natur- och kulturmiljöerna ska det finnas mötesplatser, där företagare ska kunna utveckla tursimen i samverkan med markägare och myndigheter.

Hur gör man för att få en större lokal delaktighet i skötsel av våra reservat? Vilka spelregler gäller för en varsam utveckling av naturturismen? Hur tänker och funderar företagare? Hur samspelar regionkommunala intressen och naturvärden? Det är många frågor som varit på agendan i Ar-projektet. I denna skrift finns ett försök till sammanfattning av vårt arbete. Det framgår också att även om projektet är avslutat finns det många frågor för Länsstyrelse och Region Gotland kvar att lösa.

Det är min förhoppning att detta projekt bidragit till en bättre förståelse mellan olika intressenter för hur vi ska arbeta tillsammans, men också till en utveckling av området kring Båsteträsk.

Visby i mars 2012

Cecilia Schelin Seidegård
Landshövding

INNEHÅLL

AR-OMRÅDET | s. 5-8

Områdets historia, s. 5

Området idag, s. 5

Översikt, s. 7-8

Bästräsk, s. 9

Blå lagunen, s. 13

Falholmen, s. 15

Ahrs fiskeläge, s. 17

Forskningsstationen i Ar, s. 19

Kvarnen, s. 21

NATURSKYDD PÅ GOTLAND | s. 25-28

Därför skyddar vi natur, s. 25

Nationalparker, s. 25

Naturreservat, s. 25

Natura 2000, s. 25

Biotopskyddsområden, s. 26

Strandskydd, s. 26

Naturminnen, s. 27

Djurskyddsområden, s. 27

Hotade arter, s. 27

PROJEKTET | s. 29-44

Projektplanen, s. 29

Arbetet i projektet, s. 31

Tillgänglighet och skötsel, s. 33

Människorna i Ar, s. 37

Lärdomar, s. 39

Ekonomisk redovisning, s. 44

HUR GÅR VI VIDARE? | s. 45

Kontakt, s. 46

Ar-området

Området kring Ar på nordligaste Gotland är ett mycket speciellt landskap. Möjligheterna att bedriva jordbruk har varit begränsade av det karga landskapet. Området domineras av Gotlands största insjö, Bästeträsk, som omges av tallskog på tre sidor och skiljs från havet i norr av en smal landtunga. Det torde vara ett av få ställen i Sverige där det är så nära mellan havet och en större sjö.

AR-OMRÅDETS HISTORIA | Sedan 1600-talet och fram till 1990 har det bedrivits kalkbrytning i två brott vid norra änden av Bästeträsk med bruk och utlastning strax öster om Ars fiskeläge. Kulturlandskapet kring kalkbrytningen syns ännu idag, givetvis genom de två numera vattenfyllda brotten (varav det ena är den så kallade Blå Lagunen), men även genom en del gamla industribyggnader och arbetarbostäder. I ån mellan Bästeträsk och havet har det funnits kvarnverksamhet under lång tid. Idag står en nyare kvarnbyggnad kvar, där det också funnits ett av Gotlands äldsta vattenkraftverk.

OMRÅDET IDAG | Den säregna naturen kring Ar och framför allt öster och söder om Bästeträsk gjorde att Bästeträsk naturreservat bildades år 2001. Naturreservatet skapar med sina skiftningar i naturtyper ett mosaiklandskap av alvar, kärr, fuktängar, vätar, småsjöar och tallskog (Naturvårdsverket, 2008). Öarna i Bästeträsk och Falholmen i havet är dessutom artrika fågellokal.

Bästeträsk är Gotlands största sötvattenreserv och kommer att användas för dricksvattenuttag om några år. Eftersom det finns ytterst få avlopp och i stort sett ingen urlakning

från åkermark i området är havsvattnet mycket rent kring Ar. Det har gjort att det finns en akvatisk forskningsstation med tillgång till både söt- och brackvatten av hög kvalitet.

I Ar-området finns det idag ett par året runt-boende familjer och ett trettiotal fritidshus. De tomter som finns i naturreservatsområdet, inklusive Kvarnen och Forskningsstationen ingår inte i själva naturreservatet.

1 | **BLÅ LAGUNEN.** Badplats i ett övergivet kalkbrott. Stort antal besökare under högsäsong. Toalett och sopsortering finns sommartid.

2 | **PARKERING.** Iordningställd parkering för badgäster. Plats för ca 200 bilar.

3 | **RASTPLATS.** Rastplats vid Bästeträsk.

4 | **BÄSTETRÄSK.** Gotlands största sjö. Framtida vattentäkt. Ingår i sin helhet i naturreservatet och har bland annat öar med rikt fågelliv.

5 | **KVARNEN.** En oanvänd före detta kvarn och kraftverk. Ägs av Region Gotland. Lämplig för etablering av kommersiell verksamhet.

6 | **FORSKNINGSSTATIONEN.** Forskningsstation för akvatisk forskning. Ägs av Region Gotland, drivs av Högsolan på Gotland.

7 | **FALHOLMEN.** Fågelö med tillträdesförbud 15 mars - 15 juli. Går att vada ut till.

8 | **AHRS FISKELÄGE.** Pittoreskt fiskeläge med mindre småbåtshamn.

9 | **GAMLA BROTTET.** Vattenfylld kalkbrott. Ej iordningställt.

10 | **HAVSBADET.** Badplats med stenstrand.

11 | **NATURRESERVATETS SKOGSOMRÅDE.**

Område med orörd natur med stor variation av naturtyper, från karga tallskogspartier till lummiga lundar.

Bästeträsk

BÄSTETRÄSK | Naturreservatet Bästeträsk är ett av Gotlands största naturreservat och omfattar dels den 665 hektar stora sjön Bästeträsk (Gotlands största sjö!), dels drygt 800 hektar av omgivande skog, myrar, alvarmarker och klapperstensstränder. I den sydvästligaste delen av reservatet finns även ett mindre område med lövskog och ängsmark – Hässleänget.

Sin storlek till trots är Bästeträsk förhållandevis grund.

Största djupet är bara ca 4,5 m, och större delen av sjön är avsevärt grundare. Sjöns botten utgörs delvis av stenig hårbotten (främst de grundare delarna av sjön), delvis av sedimentbotten. Sedimentlagrens mäktighet uppgår som mest till ca 1,5 m. Sjön saknar i stor utsträckning högre vattenvegetation, men bestånd av vass och ag förekommer dels i sjöns sydvästra del, dels norr om Stor- och Lillholmen. Stora delar av sjöns centrala delar har en bottenvegetation av kransalger.

Av fisk förekommer gädda, sik (enda sörvattenslevande beståndet på Gotland), mört, sarv, sutare, stensimpa (enda förekomsten på Gotland) och abborre. Kräfter planterades in på 1920-talet och finns i dag rikligt i sjön.

Nästan hela sjön omges av en s.k. strandbarrikad bestående av en isförskjuten, 0,5-1 m hög strandvall av delvis blockrikt grus.

I den centrala delen av sjön ligger öarna Storholmen och

Lillholmen, som både till stor del är klädda med lågvuxen tallskog. På de två öarna häckar bl.a. flera hundra par ejder.

OBS: Under tiden 15 mars-15 juli är det förbjudet vistas på någon av öarna Storholmen och Lillholmen.

Hässläanget, som har en areal av ca 15 hektar, har närmast karaktären av lövskog dominerad av ek och ask. Hela området har tidigare varit ängsmark, och många av askarna bär spår av att tidigare ha klappats (hamlats). I

BILDEN: Stenmalört

BILDEN: Större agatsnäcka

BILDEN: Korp

delar av området finns gott om hassel. I norr är skogen fuktig och har delvis karaktären av sumpskog.

På askarna och ekarna växer ett flertal sällsynta arter lavar och vedsvampar, och den fuktiga lövskogen hyser landets förmodligen individrikaste bestånd av större agatsnäcka *Cochlicopa nitens*, en sällsynt och kalkkrävande landsnäcka.

En mindre del av Hässleänget sköts fortfarande med fag-

ning och slåtter. Hässleänget ägs av Svenska kyrkan och utgör ett s.k. kyrkoreservat.

Blå lagunen

BLÅ LAGUNEN | Omgivningarna kring Ar präglas i hög grad av den kalkindustri som tidigare har funnits här. Ahrs bruk anlades redan 1650 och bedrev verksamhet här fram till 1990. Påtagliga spår av kalkbrytningen utgör bl.a. två numera vattenfyllda stenbrott.

Det nordvästra brottet är sommartid en populär badplats som fått namnet ”Blå lagunen”. Här finns bl.a. parkeringsplats och toalett. Den nybyggda grusvägen till ”Blå

lagunen” utgår från länsväg 690, mittemot parkeringsplatsen intill Bästeträsk's nordvästra strand. Vägskylt visar vägen.

Falholmen

BILDEN: Tobisgrissla

FALHOLMEN | Ön Falholmen utanför Ar är en flack ö som är täckt av serier av strandvallar och strandsporrar. Framför allt på öns östra och södra del är strandvallsmorfologin väl utvecklad. Längs öns norra och västra strand går berggrunden i dagen i vattenbrynet. Längs den nordvästra stranden sträcker sig en låg (3-4 m hög) kustklint med överhäng. Utanför denna klint ligger ett mycket brett berggrundsplan, en pall, som vid lågvatten ligger ovan vattenytan. Själva strandvallarna saknar nästan helt

växtlighet, men på andra delar av ön finns ett humustäck och mer eller mindre sluten vegetation.

På ön växer bl a tulkört, nässelsnärja, gaffelfibbla och måbär. Till öns häckande fåglar hör bl a ejder, gråtrut, havstrut, fiskmås, silvertärna, skräntärna, småtärna, tobisgrissla, strandskata och roskarl.

OBS: Under tiden 15 mars-15 juli är det förbjudet vistas på Falholmen.

Ahrs fiskeläge

AHRS FISKELÄGE | Innanför Falholmen ligger Ahrs fiskeläge. I dag består det av nio strandbodar och ett halvdussin mindre bryggor. Samtliga bodar är privatägda och för skötseln av fiskeläget svarar Ahrs fiskeriförening.

Strax sydväst om fiskeläget står en strandbod byggd i sten med faltak och 50 meter nordväst om denna en lada byggd i stående träpanel under plåttak. Både boden och ladan ägs av Naturvårdsverket.

Fiskeriverksamheten har alltid varit viktig i Ahr. Bodarna ägdes framförallt av gårdarna i Fleringe socken och fisket bedrevs som en viktig binäring till gårdens försörjning. Vid 1600-talets slut var Ahrs fiskeläge ett av de åtta största på Gotland. Långt in på 1900-talet fanns det fortfarande yrkesfiskare vid Ahr. 1946 var de sex heltidsfiskare vid fiskeläget och sexton personer som hade fiske som binäring. I dag är det en idyll, präglade av de olika verksamheterna som funnits där i över 400 år.

Högskolan

FORSKNINGSSTATIONEN I AR | Ars unika läge med tillgång till både havs- och sjövattnen på nära avstånd gör platsen lämplig för akvatisk forskning.

Vattnet i Bästeträsk är i stort sett av dricksvattenkvalitet och det faktum att kuststräckan runt Ar varken har avlopp eller avrinning från åkrar gör att vattenkvaliteten i stort sett är densamma som långt ut i Östersjön.

En forskningsstation har funnits i Ar sedan 1985 med olika huvudmän och drivs nu av Höskolan på Gotland i den vackert belägna byggnaden vid Ar som stod klar 1992.

Forskningsstationens verksamhet är beroende av att undervisning och framför allt forskningsverksamhet förläggs dit. En utbyggnad med boende och annan service i Kvarnen skulle stärka förutsättningar för att utveckla verksamheten.

Planer finns också på att komplettera forsknings- och undervisningsverksamheten med publik verksamhet. Bland annat har ett samarbete med Forum Östersjön i Vamlingbo diskuterats.

Kvarnen

KVARNEN | Kvarnen är en av de byggnader i området som minner om kalkbrukseran vid Ahr. Byggnaden är från sent 1800-tal och ersatte en tidigare kvarnbyggnad. Vattenkraften togs från Bästeträsk och leddes till kvarnen i en träränna ända fram till 1940-talet, då den ersattes av en i betong. Redan i mitten på 1600-talet fanns det en vattenkvarn på platsen. På Gotland fanns det vid denna tid över 160 vattenkvarnar. Men endast sex av dem ansågs kunna hålla vatten året runt. Kvarnen vid Ahr var en av

dem. Sannolikt är det vid 1600-talets mitt som kalkkugnen och kalkladan uppförs.

Bruket vid Ahr har haft en skiftande historia och ägarna har avlöst varandra. År 1683 arbetar sju personer med kalkbränning, kvarn och sågverk. Bland många ägare kan vi se den välkände Jacob Dubbe som ägde Ahr mellan åren 1818 och 1844.

I början av 1900-talet bildas Ahrsbruk AB och en omfattande utbyggnad och upprustning sker. Nu är det kalkproduktion som företaget är inriktat på. En av moderniteterna i bruket är det kraftverk som förser bruket med elektricitet.

På 1930-talet upphör kalkbränningen. Kvarnverksamheten likaså. Byggnaden får istället fungera som förråd ända fram till 1939 då det nya kraftverket installerades

där. Den nya ägaren riktar nu in sig på kalkbrytning och hamnen byggs om. Räls läggs från brottet till den nya piren så att tåget kan köra ända fram till de väntande fartygen. När verksamheten vid Ahrs bruk är som störst är det ett 45-tal personer anställda. I början av 1970-talet döms hamnen ut och en epok är över.

Naturskydd på Gotland

DÄRFÖR SKYDDAR VI NATUR | Den statliga naturvårdens huvuduppgift är att bevara och informera om den biologiska mångfalden. I Sverige kan vi skydda värdefull natur genom att bilda nationalparker, naturreservat, naturvårdsområden, biotopskyddsområden eller djurskyddsområden.

Genom de skyddade områdena bevarar och utvecklar vi miljöer med ett särskilt stort värde för djur, växter och människor. De är en del av vårt natur- och kulturarv som vi vill spara och lämna kvar åt kommande generationer. De ger oss möjlighet att studera och få mer kunskap om naturen. Dessutom är naturreservaten och de andra skyddade områdena till för att vi alla ska kunna få röra oss i härlig natur, få frisk luft och ny energi.

NATIONALPARKER | Nationalparker ägs av staten och är den finaste beteckning som ett naturområde kan få. I skrivande stund finns det 29 svenska nationalparker. Det är Naturvårdsverket som föreslår vilka områden som ska bli nationalpark. Gotlands enda nationalpark är Gotska Sandön, Östersjöns mest isolerade ö. Här svarar Länsstyrelsen för skötsel och drift.

NATURRESERVAT | Ett naturreservat eller kulturreservat är ett värdefullt område som skyddas enligt lag. Varje reservat har en skötselplan som beskriver hur området ska skötas för att natur-, kultur- eller rekreativvärdena ska bevaras och utvecklas. Ett naturreservat kan ägas både av en privat ägare och av staten. Det är Länsstyrelsen som ansvarar för att reservatet sköts.

NATURA 2000 | Natura 2000 är ett nätverk av värdefulla naturområden som har byggts upp inom EU. Syftet är att skydda fåglar, naturtyper och arter som medlemsländerna kommit överens om. Natura 2000 har kommit till med stöd av två direktiv (en form av EU-lagar): fågeldirektivet samt art- och habitatdirektivet. På Gotland finns 131 områden enligt art- och habitatdirekti-

vet och 30 områden enligt fågeldirektivet. Varje område får en bevarandeplan som ligger till grund för skydd och skötsel av livsmiljöer och arter inom Natura 2000.

BIOTOPSKYDD SOMRÅDEN | Det är ganska vanligt att växt- eller djurarter hittar passande livsområden mitt i landskap som i övrigt inte är skyddsvärda. De här små områdena kan då bli biotopskyddsområden om de enligt lagtexten är ”mindre mark- eller vattenområden som utgör livsmiljö för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda”. Det är förbjudet att bedriva verksamhet eller utföra åtgärder som kan skada dessa miljöer. Man skiljer på två olika former av biotopskydd: generellt och särskilt biotopskydd.

Generellt biotopskydd

För att bevara den biologiska mångfalden i odlingslandskapet är vissa typer av miljöer skyddade generellt. Samtidigt bevaras också landskapets kulturhistoriska värden. Det är till exempel alla alléer, odlingsrösen, stenmurar, mindre våtmarker, bryor eller öppna diken som finns i eller i anslutning till jordbruksmark.

Särskilt biotopskydd

- Jordbruksmark

Vissa avgränsade områden kan bli förklarade som biotopskyddsområden. Länsstyrelsen får ge exempelvis kalkkärr, bäckfåror, branter, ängar eller naturbetesmarker särskilt biotopskydd. På Gotland finns för närvarande inga sådana områden.

- Skog

I skogsmark kan Skogsstyrelsen besluta om biotopskyddsområden. Exempel på sådana områden är äldre naturskogsartade lövbestånd, skogsbeten och brandfält. Även källor och våtmarker, mindre vattendrag, rik- och kalkkärr och ras- och bergbranter i skog är exempel på miljöer som står under ett särskilt skydd.

STRANDSKYDD | Strandzonen är till för allmänheten men också för att skydda djur och växter. Vid hav, sjöar och vattendrag gäller generellt strandskydd intill 100 meter från strandlinjen vid normalt medelvattenstånd. På Gotland är strandskyddsområdet längs vissa delar utökat upp till 300 meter. Strandskyddet skyddar växt- och djurlivet och ger oss människor möjligheten att få ett härligt friluftsliv vid kuster och vid stränder. Strandskyddet gäl-

ler även ut i vattnet eftersom vissa bottnar är värdefulla miljöer för fiskyngel och andra djur och organismer.

NATURMINNEN | Naturminnen är små områden eller punktojekt, som träd, flyttblock eller raukar. Exempel på gotländska naturminnen är Hångers källa och Avaeken.

DJURSKYDDSSOMRÅDEN | För att trygga djurlivet inom ett visst område kan länsstyrelsen eller kommunen inrätta djurskyddsområden, till exempel fågelskyddsområden. Det kan betyda att allmänheten, och i vissa fall även markägaren, inte får vistas inom området under viss tid av året. Föreskrifterna kan även inskränka rätten till jakt och fiske. I Gotlands län finns för närvarande elva djurskyddsområden.

HOTADE ARTER | I Sverige är drygt 10 % av våra växt- djur- och svamparter rödlistade. Den svenska rödlistan delar in hotade arter i olika kategorier efter hur allvarligt hotade de är (nära hotade, sårbara, starkt hotade, akut hotade, nationellt utdöda eller kunskapsbrist, där man vet för lite för att bedöma). Omkring 1 400 av de drygt 4 100 rödlistade arterna finns i Gotlands län. Många arter

är så hotade att de riskerar att dö ut. I de flesta fall beror det på att landskapet förändras så att artens livsmiljö minskar eller försvinner. I vissa fall är den viktigaste orsaken något annat, till exempel föroreningar eller påverkan från införda främmande arter.

Från och med 2003 arbetar Länsstyrelsen på Gotland med särskilda åtgärdsprogram för hotade arter. Gotlands län berörs av ungefär 50 åtgärdsprogram med ett hundratal arter och tre åtgärdsprogram för biotoper.

Vill du veta mer om naturskydd?

www.lansstyrelsen.se/gotland eller

www.naturvardsverket.se

Projektet

PROJEKTPLANEN | Ar-projektet har sitt ursprung i ett regeringsuppdrag som Länsstyrelsen redovisade till regeringen under 2006 i en skrift med namnet ”Utveckla natur- och kulturturismen”. Uppdraget bestod i att producera ett program för utveckling av natur- och kulturturism, kopplat till övrigt strategiskt programarbete, främst det regionala utvecklingsprogrammet (RUP) och landsbygdsprogrammet. Visionen var: ”Om tio år bidrar Gotlands unika natur och kulturmiljö på ett väsentligt sätt till öns hållbara utveckling”. I förarbetet till rapporten fördes diskussioner kring olika projekt för att pröva tankarna som framfördes i skriften. Gotlands kommun (nuvarande Region Gotland) arbetade i sin roll som ansvarig för regional utveckling samtidigt med RUP. I detta arbete fördes diskussioner om vikten av att utveckla de vattenfyllda kalkbrott som finns runt om på Gotland till attraktiva badplatser, för att kunna förlänga säsongen och för att kunna erbjuda badmöjligheter även vid algblooming. I ”Utveckla natur- och kulturturismen” föreslås att en pilotstudie genomförs för att ”illustrera möjligheterna

för entreprenörer inom natur- och kulturturism att utveckla sin verksamhet inom skyddade områden” och pröva ”en metodik att utveckla såväl skötselplaner som upplåtelseavtal”. Bästeträsk/Blå Lagunen-området valdes av flera skäl. Där fanns redan ett alltmer välbesökt bad vid kalkbrottet Blå Lagunen. Dessutom var det ett skyddat område där man bedömde att det fanns utvecklingsmöjligheter.

Innan projektets finansiering via Landsbygdsprogrammet och Region Gotland var beslutad gjordes en förstudie av Sommardesignkontoret 2008, där studenter förutsättningslöst pekade på olika utvecklingsmöjligheter. Detta arbete bekostades av det s k KALK-projektet, den gotländska delen av ett nationellt projekt, finansierat av KK-stiftelsen och Region Gotland – ”Drivkrafter för nya näringar – design, upplevelser, kulturarv (DUK)”. Projektet drevs av Almi Företagspartner Gotland och innehöll en forskningsdel med forskare från Högskolan på Gotland. Utvecklare och forskare från KALK-projektet har deltagit aktivt i Ar-projektet under hela projektiden.

Det övergripande syftet med Ar-projektet - att utveckla en metodik för utveckling i skyddade områden – konkretiserades som fem mål i en projektplan. Planen gjordes i samband med att Länsstyrelsens Ar-projekt formerades 2009:

- **Etablering av företag i området**

Att få kommersiella intressenter att etablera sig i ett skyddat område skulle innebära att fler resurser hamnade i området och att attraktivitet och tillgänglighet ökade. Företagsetableringar skulle också kunna leda till en ökad tillgänglighet och ökade möjligheter att sluta skötselavtal.

- **Åtgärda problem i området**

Den ökande turistströmmen till framför allt Blå Lagunen hade skapat praktiska problem med trafik och parkering, sophantering och behov av toaletter. Att åtgärda dessa problem kring Ar-området i allmänhet och Blå Lagunen i synnerhet är en förutsättning för att området ska kunna utvecklas.

- **Utveckla områdets struktur**

En övergripande plan för den framtida utvecklingen, som anger var och hur utveckling kan ske i och kring det skyd-

dade området behövdes för en långsiktig utveckling som tar hänsyn till olika intressenter.

- **Kratta manegen**

Kratta manegen var ett försök att arbeta med Länsstyrelsen interna hantering av ärenden, genom att skapa en större förståelse för företagens behov och sätt att arbeta, att samarbeta mer mellan sakområden och att ha utvecklingsperspektivet som utgångspunkt i det externa arbetet.

- **Avtalsmodeller**

Avtalsmodeller handlar om att hitta modeller för samarbete mellan Länsstyrelsen och företagare för skötsel och underhåll. Att få företagare att verka för att visa och tillgängliggöra våra skyddade områden är angeläget. Att sköta och underhålla allt fler skyddade områden med allt fler besökare kräver ökade resurser. Nya modeller för att hitta dessa resurser behöver utvecklas, bland annat genom att verksamheter tillåts etablera sig mot att de tar på sig vissa skötseluppgifter.

ARBETET I PROJEKTET | Eftersom projektet haft som uppgift att bryta ny mark och pröva nya tankar och metoder har det funnits två huvudspår. Det ena var att arbeta med konkret utveckling och praktiska åtgärder i Ar-området. Inte minst har det varit viktigt att åtgärda problemen kring Blå Lagunen. Med ett alltmer ökande besökarantal har dessa problem vuxit under projektperioden och också uppstått på fler ställen i området, framför allt kring havsbadet. Denna utveckling har skett utan att det gjorts någon reklam eller andra aktiva insatser för att marknadsföra området.

Det andra spåret var att pröva och utveckla nya synsätt och metoder, som kunde vara tillämpbara i utvecklingen av andra skyddade områden. Rent fysiskt har det (ännu) inte hänt så mycket konkret i området. Samtidigt finns det en hel del lärdomar gjorda i projektets inre processer (se kapitlet om Lärdomar). Under projektperioden har det arbetats i flera steg med att ta fram en utvecklingsplan, där de olika intressen som fanns togs tillvara på ett så bra sätt som möjligt. Det finns idag en plan för hela områdets infrastruktur. Planen har som syfte att styra framför allt trafik och parkering till iordningställda platser och att öka

tillgängligheten för vandring och cykel. Området kring forskningsstationen och den gamla Kvarnen har setts som ett naturligt centrum i området och det är också Kvarnen som rönt störst intresse för företagsetablering. Eftersom VA-frågan är central för att kunna etablera verksamhet i området har projektet låtit göra en VA-utredning som visar att det finns lösningar till rimliga kostnader med ytterst liten miljöpåverkan som kan tillämpas i området. En sådan lösning skulle också ge de boende möjligheter att ansluta sig till en rimlig kostnad.

En viktig del av projektets arbete har varit att ha en löpande dialog med de olika intressenter som finns kring Ar. Förutom projektgruppen har det därför funnits en referensgrupp knuten till projektet. I referensgruppen har framför allt olika organisationer och föreningar med koppling till området och representanter för de boende funnits med. Dessutom har projektgruppen haft ett stort antal möten av olika slag. Kommunikation har skett löpande med de boende i området, bland annat genom de sex stormötena med närboende som genomförts. Dessa möten har givit värdefulla tankar och idéer till projektgruppen, men har också bitvis varit ganska motsättnings-

fyllda. Kontakt med de boende har också skett genom individuella möten och intervjuer samt genom löpande skriftlig information. Även med de företagare som visat intresse för etablering har både stormöten och individuella möten ägt rum. Till exempel har varje företag fått träffa experter från Länsstyrelsen och Region Gotland vid samma tillfälle för att få reaktioner på sin idé i förhållande till lagar och regler som finns inom olika områden. Vid projektslutet finns en handfull intressenter kvar med intresse av att etablera verksamhet i området.

Projektgruppen har också löpande haft en dialog med de olika sakexperter på Länsstyrelsen som berörts av projektet. Syftet med dessa möten har varit att skapa en förståelse för företagarens synsätt och prioriteringar samtidigt som samarbetet mellan olika sakområden förbättras. Ett annat syfte med denna dialog har varit att klarlägga var gränserna går för vad som är möjligt och inte möjligt i ett naturreservat.

Eftersom processen med företagsetablering tagit längre tid än beräknat har det varit svårt att pröva avtalsmodeller i någon större utsträckning. En kioskverksamhet

har funnits vid Blå Lagunen under sommaren 2011, där innehavaren också haft visst tillsynsansvar och ansvar att informera om regler som gäller i naturreservatet. Detta arrangemang har fungerat bra.

Tillgänglighet och skötsel

Det stora antalet turister som har kommit till Ar-området i allmänhet och Blå Lagunen i synnerhet har inneburit att det uppstått en rad olika problem som måste lösas. Ett ökande antal besökare innebär ökade krav på att trafikflöden fungerar. Fler besökare innebär också krav på toaletter och att besökarna kan göra sig av med sopor. Det kanske allra största problemet har varit parkeringsmöjligheter vid Blå Lagunen. Trots att det funnits en parkering vid slutet av vägen till badet har besökare valt att parkera längs med vägen. Det har lett till att det under de mest besökta dagarna varit i stort sett omöjligt att ta sig fram. Olika försök har gjorts att åtgärda problemen med skyltning om parkeringsförbud och hänvisningar till parkering längst in på vägen. Tyvärr har detta hittills inte hjälpt.

Inför säsongen 2011 gjordes ytterligare försök med skylt-

ning samtidigt som parkeringen organiserades för att rymma fler fordon. Försök skulle också göras att förhindra bilar från att parkera längs vägen, men detta beslut överklagades av Naturvårdsverket. Tyvärr blev inte åtgärderna färdiga och trafiksituationen fortsatt stökig kring infartsväg och parkering.

En lösning som har diskuterats när det gäller vägen till Blå Lagunen är att göra en ny sträckning på vägen. Men detta skulle dels bli kostsamt och dels innebära nya ingrepp i naturreservatet. Även tillgängligheten för räddningstjänsten måste säkras.

Också i de resterande delarna av området kring Ar gör de många besökarna att insatser måste göras. Allt fler människor har till exempel hittat till havsbadet vilket medför

behov av att styra upp trafik och parkeringar. Förslag finns på hur dessa problem kan åtgärdas.

De planer som finns på verksamhet vid Kvarnen innebär alla att besökare också kommer att söka sig dit. Om planerna förverkligas kommer trafiken att öka. Planer finns på hur parkeringsfrågan kan lösas i området, men de behöver sannolikt anpassas efter den verksamhet det faktiskt blir.

Inom ramen för projektet har även åtgärder för ökad tillgänglighet för cyklister och vandrare i området diskuterats.

För att minska riskerna och störningarna från den ökande trafiken i området har Ar-projektet velat se en sänkning av hastigheten på genomfartsvägen under högsäsong. Många trafikanter ska svänga av och på vägen dagligen. De boende har också vid flera tillfällen ansökt om detta, men Trafikverket har hittills inte ansett att en sänkning

är motiverad. Kustvägen, det vill säga den grusväg som går mellan Ar och Bläse med sitt kalkbruksmuseum och fritisbåtshamn, är en mycket naturskön väg. Vägen är privatägd. Diskussioner har förts om att rusta vägen för cykeltrafik och på så sätt knyta samman Ar med Bläse.

I takt med att besökarantalet ökar uppstår också behov av sophantering och tillgång till toaletter. Vid Blå Lagunen har toaletter och sopstationer med sortering satts upp och utökats och platsen städas dagligen sommartid, vilket har

minskat nedskräpningen. Det ökande antalet besökare vid havsbadet gör att det även där finns behov av sophantering och toaletter.

Ytterligare en infrastrukturfråga som projektet har adresserat är att lösa VA-frågan i området. De flesta hushållen i området har bristfälliga avloppssystem som måste bytas ut förr eller senare. De fungerande avloppslösningar som finns, inklusive forskningsstationens, är lösningar med tank med dyra tömningar.

En etablering av kommersiell verksamhet i Kvarnen innebär att denna fråga måste lösas. Projektet initierade därför en VA-utredning för området. Utredningen visade att det till rimliga kostnader (i nivå med anslutning till kommunalt VA) skulle gå att etablera ett biologiskt reningsverk som skulle kunna serva forskningsstationen, verksamhet i Kvarnen och de cirka 30 hushållen runt Ar. Utsläppen från reningsverket skulle inte påverka vattenkvaliteten i havet, vilket är ett viktigt kriterium för forskningsstationens verksamhet.

De åtgärder som vidtagits har till stor del handlat om att lösa mer eller mindre akuta problem. Samtidigt som dessa problem måste åtgärdas snabbt är det viktigt att det görs på ett sätt som inte motverkar en långsiktig, genomtänkt lösning av hela områdets infrastruktur. Projektet har strävat efter att ta fram en helhetslösning som löser behoven av parkering, sophantering och toaletter på ett sätt som är hållbart över tiden och som bidrar till att öka områdets attraktivitet. Samtidigt ska detta ske på ett sätt som undviker att skapa olägenheter för dem som bor i Ar.

Människorna i Ar

En hel del av projektets verksamhet har handlat om avtalsmodeller, företagsetableringar, infrastruktur och att åtgärda trafik- och sanitetsproblem. De som bidragit med mest tankar, diskussion och kontroverser är människorna som har intressen i området, med sina olika förväntningar, förhoppningar och farhågor. Det går att definiera en rad olika intressenter – fastboende, företagsintressenter deltidsboende, naturmänniskor och turister. Dessutom finns forskningsstationen med de behov som forskning och undervisning har.

FASTBOENDE | För de få fastboende är Ar en hembygd, en plats där man lever sitt liv i helg och söcken. Naturligtvis en fantastisk plats att bo på, men också ett ställe som ska vara levande och fungerande, ett ställe med närhet till service och kommunikationer.

FORSKNINGSSTATIONEN | För forskningsstationen är det rena vattnet i Bästeträsk och havet avgörande. Men en utökad tillgång till mat och boende skulle skapa förutsättningar för ytterligare utveckling av stationen.

FÖRETAGARE | För en företagare som etablerar sig i Ar är det en arbetsplats och en plats att skapa sin försörjning genom att erbjuda något som turister och närboende är beredda att betala för. Det kan vara organiserade guidningar, uthyrning av kanoter eller cyklar, mat eller boende. Företagaren är beroende av att det finns människor som vill besöka områden, helst under mer än bara några få sommarveckor.

DELTIDSBOENDE | För den deltids- eller fritidsboende är Ar en plats för återhämtning, vila och inspiration, några fantastiska sommarveckor och några långhelger under resten av året. Kanske var det den fantastiska naturen och horisontens frihet, kanske var det närheten till badmöjligheter eller kanske var det lugnet och stillheten som gjorde att sommarboendet blev i Ar.

TURISTEN | För turisten är Ar-området en vacker plats att ta till sig och njuta av. Kanske gör turisten en tur längs den vackra kuststräckan vid Ar, njuter och fotograferar. Kanske stannar turisten till vid fiskeläget eller rastplatsen vid Bästeträsk för att äta medhavd matsäck. Kanske ser man en fantastisk plats för en natt med husbilen. Eller

också är turisten någon som vill göra en badutflykt till det turkosblå vattnet i Blå Lagunen eller njuta av horisonten vid havsbadet.

NATURMÄNNISKAN | För den lite mer intresserade naturmänniskan är området kring Bästeträsk och Ar i första hand en skyddad miljö, där ett unikt landskap med varierade naturtyper och sällsynta växter och djur lockar. Intresset är att i avskildhet njuta av dessa tillgångar, kanske vandra i skogsområdet öster om Bästeträsk, studera växterna i Hässleängat eller studera fåglarna på Falholmen.

ALLA DESSA MÄNNISKOR har rätt till Ar-området på sitt sätt och utifrån sina förutsättningar. Ingen har mer rätt än någon annan till området och dess utveckling. Det svåra är att hantera utvecklingen på ett sätt så att alla dessa kategorier även i fortsättningen kan njuta av Ar – var och en på sitt sätt.

Utmaningen för alla involverade är att välkomna en utveckling i området. Detta kräver en varsam kommunikation mellan offentliga organisationer, entreprenörer och boende.

Lärdomar

Ar-projektet syftade till att utveckla Blå Lagunen som bad ytterligare och att hantera de problem som uppstått där. Men det syftade framför allt till att skapa praktisk erfarenhet från att arbeta med utveckling av ett skyddat område. Befintliga metoder, tankesätt och attityder skulle ifrågasättas, prövas och utvecklas. Sammanfattningsvis kan man konstatera att Ar-projektet varit ett komplicerat projekt med många ingångsvärden, många intressenter och flera olika mål. Men lärdomarna har just därför varit många.

En lärdom är att det är svårt att sätta igång en utvecklingsprocess i ett område, där det inte finns en längre tradition av många besökare och inte heller några befintliga strukturer eller företagare. Det innebär att det blir en hel del "missionsarbete" – själva tanken med utveckling och att det ska hända något måste hanteras. Under projekt-tiden har projektgruppen haft kontakt med flera andra platser i Sverige där utveckling och etablering av företags-verksamhet skett. Gemensamt för dessa har varit att det

redan funnits besökare och verksamhet, vilket gjort att det funnits en acceptans för att området besöks av många och att det finns företag som tjänar pengar på besökarna. I Ar-projektet har mycket av diskussionen med olika intressenter inte handlat om hur området ska utvecklas, utan i hög grad om ifall det ska utvecklas alls. Många intressenter har tyckt att det var bättre innan turisterna hittade till Blå Lagunen och Ar, men att vrida tillbaka utvecklingen dit hade inneburit att införa fler och hårdare restriktioner för allmänheten.

Projektet har drivits på Länsstyrelsens och i viss mån Region Gotlands initiativ. Det är myndigheterna som har velat åstadkomma en förändring. Det innebär att det varit viktigt i projektet att förankra tankar och att skapa delaktighet i processen. Projektet har bemödat sig om att bjuda in till dialog, framför allt med de boende. Syftet har varit både att informera om arbetet i projektet och att inhämta synpunkter och idéer kring utvecklingen av Ar. Dialogmötena har också varit mycket värdefulla för projektledningen. Dels har det gett idéer och tankar som påverkat projektet och dels ger det en bild av vad olika intressenter anser om projektet. Erfarenheten är att den-

na dialog och förankring är viktig, men mycket svår. När man bjuder in till dialog skapar man också förväntningar. Resultatet blir en sammanvägning av de synpunkter och idéer som kommit fram. Men det byggs lätt upp en förväntning hos enskilda personer eller grupper i dessa dialoger om att just deras idéer kommer att förverkligas eller styra utvecklingen. Förväntningarna är svåra att hantera och kan lätt landa i frustration och besvikelse. Det bästa sättet att hantera detta än att vara tydlig från projektets sida om vad det är projektet vill åstadkomma, vilka ramar som finns och att alla sannolikt inte kommer att få som de vill.

Ytterligare en erfarenhet är dilemmat om och i så fall i vilket skede konkreta planer ska presenteras. Att inte presentera planer och idéer i konkret form – kartor, skisser och liknande – skapar otydlighet och frågetecken kring vad som egentligen planeras. Presenteras konkreta tankar och idéer riskerar man att förslagen tolkas som något som är mer eller mindre bestämt och inte som ett underlag för fortsatt diskussion. I synnerhet gäller detta när man tar höjd i tankar och idéer kring utvecklingen. Missuppfattningar och rykten sprids lätt kring vad som är bestämt

och inte. Det gäller för projektledningen att vara mycket noggrann med att poängtera att det är idéer det handlar om. På samma sätt gäller det att vara tydlig med vad som faktiskt är bestämt. I Ar-projektet har tre olika skisser av detta slag tagits fram. De har skapat underlag för konstruktiva diskussioner, men också lett till irritation och starka reaktioner.

I ett projekt som detta som är initierat från offentliga myndigheter handlar det om att tidigt i projektet tydliggöra de ramar som gäller för arbetet. Projektledningen måste vara tydlig gentemot olika intressenter om vad projektet syftar till, vilka mål som finns i projektet. Man måste också tydligt redogöra för vilka personella och finansiella resurser som finns i projektet för att inte skapa falska förhoppningar om vad projektet kan åstadkomma. I början av projektet hade projektledaren personlig kontakt med de flesta boende i området och informerade och intervjuade om projektet. En ytterligare ökad tydlighet i det tidiga skedet hade sannolikt minskat en del av de missförstånd som uppstod senare i projektet.

Eftersom det finns både akuta problem att åtgärda och

mer långsiktiga uppgifter blir det ofta konflikt mellan dessa tidsperspektiv. Att åtgärda de akuta problemen med trafik och parkering, toaletter och sophantering var ett mål för projektet. Mindre insatser för detta gjordes i början av projektet, men de större insatserna i området kom i samband med projektets slut, för att inte råka i konflikt med de långsiktiga planerna för området. I efterhand kan man fundera på om det inte i alla fall varit klokare att separera det långsiktiga och det kortsiktiga i två olika projekt och först åtgärda de mer brådskande praktiska problemen.

Ett av huvudsyftena var att hitta företag som var intresserade av att etablera verksamhet i området. Vid projektslut fanns också flera intressenter för att etablera verksamhet i Kvarnen. Den största lärdomen av denna process är att företagen vill ha en samlad helhetsbild av vad som gäller för att bestämma om de vill gå vidare, medan myndighetssystemet är organiserat i "stuprör", där en VA-ansökan behandlas i sin process, en dispens från strandskydd i sin process och så vidare. I ett inledande skede är det viktigt att företagen ges denna samlade bild. I projektet fick de olika företagen träffa alla berörda sakter experter

från Länsstyrelsen och Region Gotland vid ett och samma tillfälle och där få reaktioner på den idé de presenterade. Detta var mycket uppskattat av företagen och gav en översiktlig bild av möjligheter och omöjligheter i deras planer. Denna typ av möten borde kunna användas i mycket större utsträckning i olika sammanhang. Det besparar företagen mycken möda genom att de inte behöver träffa olika sakter experter individuellt och det innebär också att myndigheterna inte behöver ta ställning till "onödiga" ansökningar. Denna typ av möten ökar också kunskap och förståelse mellan de olika sakter experterna.

Projektledningen upplever att det hänt mycket i den attitydförändringsprocess som drivits på Länsstyrelsen parallellt med det konkreta projektet. Ar-projektet har varit en pilot för att testa vad som är möjligt och inte. Det har också haft som syfte att bredda synsättet hos tjänstemännen på Länsstyrelsen. Idag resonerar man i större utsträckning i termer av utveckling och möjligheter. Det finns också en ökad förståelse för företagens behov och arbetssätt.

Genom att processen med etablering av näringsverk-

samhet tog längre tid än beräknat har målet att hitta avtalsmodeller mellan Länsstyrelsen och företag om skötsel eller liknande endast testats i liten skala med den kioskverksamhet som fanns i området sommaren 2011. Vid diskussioner som förts med företagen står det dock klart att en svårighet för myndigheterna är vad de ska ge i utbyte mot skötsel- och underhållsinsatser. Det är inte alldeles enkelt att ge företag ensamrätt till etablering eller att bedriva verksamhet i skyddade områden. Det är till exempel fritt för var och en att ordna fisketurer, hyra ut kanoter eller erbjuda guidning. Här behövs mer arbete för att utveckla modeller.

Ekonomisk redovisning

Lönekostnader	760 365
Resekostnader	46 453
Övriga personalkostnader	31 456
Lokalkostnader	7 280
Material	290 551
Möteskostnader	216 122
Konsultarvoden	210 042
Övriga kostnader	+ 222 566
	1 784 835

Länsstyrelsen/Landsbygdsprogrammet	535 451
Länsstyrelsen/skötselmedel	628 748
Gotlands kommun/Region Gotland	+ 620 636
	1 784 835

Hur går vi vidare?

LÄNSSTYRELSEN | Länsstyrelsens ansvar återgår nu till att på Naturvårdsverkets uppdrag sköta Naturre-servatet Bästeträsk. I det ingår att vi ska värna, vårda och visa upp reservatet.

Problemet med parkering till badplatsen Blå Lagunen be-höver få en lösning. Diskussioner pågår hur vi ska fort-sätta samarbetet med en fristående entreprenör för glass/korvförsäljning. Det är vår avsikt att en sådan även ska ta ansvar för städning och enklare ordningsfrågor kring badplatsen. Vi planerar också för att skylta och anlägga enklare vandringsleder i naturreservatet för att informera om naturvärdena, på liknande sätt som i övriga reservat. Utformning av skyltar, spänger etc ska följa de riktlinjer Länsstyrelsen tillämpar för andra naturreservat på Got-land. Många av dessa frågor kommer att åtgärdas först i samband med att skötselplanen reviderats och godkänts.

Under projektiden har diskussioner förts om trafik- och hastighetsreglering av vägarna genom Ar. Tillsammans med Trafikverket och polisen avser vi att återkomma i

syfte att göra en samlad bedömning av trafiksituationen i Fleringe socken.

De viktigaste lärdomarna från projektet kring hur man kan utveckla skötseln av våra skyddade områden vill na-turligtvis Länsstyrelsen ta till vara. Under 2012 kommer Länsstyrelsen ta fram en länsstrategi för Vårda, värna, visa, där projektets lärdomar ska vidareutvecklas.

REGION GOTLAND | Region Gotlands ansvar framö-ver blir att dels ta tillvara de kunskaper som vatten- och avloppsutredningen gav samt att finna former för hur kvarnen och de byggnader som Region Gotland äger bäst ska nyttjas i framtiden. Det pågår diskussioner mellan en nybildad företagargrupp och Region Gotland om att starta ett utvecklingsbolag enligt modell från andra delar av Gotland, exempelvis Heligholm och Vamlingbo präst-gård och låta detta bolag överta kvarnbyggnaderna.

HÖGSKOLAN PÅ GOTLAND | Högskolan på Got-land har ett ansvar att tillsammans med Länsstyrelse och Region Gotland diskutera hur forskningsstationen kan utvecklas med bäring på ett Östersjöperspektiv.

Kontakt

AR-PROJEKTET

Länsstyrelsen i Gotlands län
621 85 VISBY

Thomas Persson, enhetschef
Tfn 0498-29 26 51
thomas.n.persson@lansstyrelsen.se

Sofia Scholler, projektledare
Tfn 0498- 29 20 81
sofia.scholler@lansstyrelsen.se

LÄS MER
www.lansstyrelsen.se/gotland

Länsstyrelsen
GOTLANDS LÄN

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden.

Titel: ETT PROJEKT MED MÅNGA BOTTNAR

Ar-projektet - Möjligheter och svårigheter vid utveckling av ett naturreservat

Publikationen utgiven 2012 av:

Länsstyrelsen i Gotlands län, 621 85 Visby. Tfn 0498-29 21 00 vx

Ansvarig utgivare: Thomas Persson

Textredaktör: Magnus Larsson, Almi Företagspartner Gotland AB

Text: Sidorna 25-27 hämtade ur *Utflyktsguide till ett urval gotländska naturreservat*,
utgiven av Länsstyrelsen i Gotlands län. Text av Nicka Hellenberg

Grafisk form: Länsstyrelsen, Lena Hultberg

Foto: Magnus Martinsson/N: Omslagsbild samt s. 9, 10, 11, 15 och 16

Torkel Molin, s. 32 och 40

Lena Hultberg, övriga foton

Kartor: Länsstyrelsen. Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet

Rapporten finns i digital form och går att hämta på

Länsstyrelsens webbplats: www.lansstyrelsen.se/gotland